

(Οι απαντήσεις είναι ενδεικτικές και προσαρμοσμένες στο επίπεδο των απαντήσεων που θα μπορούσαν να δώσουν οι μαθητές)

A1. Με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι (τεχνίτες)· χτίζοντας, δηλαδή, με καλό τρόπο σπίτια θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, όμως χτίζοντας με κακό τρόπο, κακοί. Γιατί, αν δεν ήταν έτσι τα πράγματα, καθόλου δεν θα χρειαζόταν ο δάσκαλος, αλλά όλοι θα ήταν καλοί ή κακοί από τη γέννησή τους.

Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές· δηλαδή κάνοντας όσα συμβαίνουν στις συναλλαγές μας με τους άλλους ανθρώπους γινόμαστε άλλοι δίκαιοι και άλλοι άδικοι, κάνοντας όμως όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και συνηθίζοντας να αισθανόμαστε φόβο ή θάρρος, άλλοι γινόμαστε ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο συμβαίνει και με όσα έχουν σχέση με τις επιθυμίες και με την οργή (μας)· άλλοι, δηλαδή, γίνονται σώφρονες και πράοι, ενώ άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, άλλοι με το να συμπεριφέρονται σ' αυτά με αυτόν τον συγκεκριμένο τρόπο και άλλοι με εκείνο τον τρόπο. Και με έναν λόγο λοιπόν από όμοιες ενέργειες διαμορφώνονται τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας. Γι' αυτό πρέπει να προσδίδουμε μια ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας· γιατί σύμφωνα με τις διαφορές αυτών διαμορφώνονται και τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας.

B1. «**καί διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης**»: Ο Αριστοτέλης διακρίνει τα πολιτεύματα σε καλά και **λιγότερο καλά** και όχι σε καλά και κακά. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι η λέξη «**φαύλης**» (που κανονικά «**φαῦλος**» σημαίνει κακός, ευτελής, ασημαντός) χρησιμοποιείται εδώ με διαφορετική σημασία, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις αντιλήψεις του φιλοσόφου. Η αναφορά αυτή στη διάκριση των πολιτευμάτων φαίνεται, με την πρώτη ματιά, να μη σχετίζεται με το θέμα του κειμένου και να αποτελεί μια παρέκβαση. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν ισχύει, καθώς στόχος του φιλοσόφου είναι να συνδέσει την αξία των πολιτευμάτων με την αρετή των πολιτών. Συγκεκριμένα, ο Αριστοτέλης **δεν πιστεύει ότι υπάρχουν κακά πολιτεύματα**, αφού πρωταρχικός στόχος όλων των νομοθετών, και άρα και των πολιτευμάτων μέσα στα οποία δρουν, είναι να κάνουν τους πολίτες ενάρετους ασκώντας τους στην ηθική αρετή, προκειμένου να φτάσουν στον ύψιστο στόχο, την ευδαιμονία. Το κριτήριο διάκρισης των πολιτευμάτων σε καλά και **λιγότερο καλά** αφορά τον βαθμό επιτυχίας του έργου των νομοθετών: όσο δηλαδή πιο κοντά στον στόχο τους φτάνουν, να οδηγήσουν τους πολίτες στην ηθική αρετή, και άρα στην ευδαιμονία, τόσο πιο καλό θεωρείται και το πολίτευμα. Κύριο έργο των νομοθετών είναι να κάνουν, με τους νόμους, τους πολίτες ηθικούς, ενάρετους, να τους σταθεροποιήσουν στον δρόμο της αρετής για να είναι και η πολιτεία αγαθή.

«**Ἐτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται**»: Ο Αριστοτέλης προσθέτει νέο επιχείρημα, με το οποίο δείχνει ότι η αρετή είναι προϊόν εθισμού και η ποιότητά της εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού που την προκαλεί. Η δημιουργία και ο εκφυλισμός της επίκτητης ιδιότητας προκύπτουν από αντίστοιχους λόγους και ποιότητα εθισμού. Έτσι για συγκεκριμένους λόγους και με την κατάλληλη άσκηση οι άνθρωποι κατακτούν την αρετή και ακριβώς για τους αντίθετους λόγους και με την ακατάλληλη άσκηση η αρετή εκφυλίζεται. Ο Αριστοτέλης εννοεί μάλλον μια διαδικασία «**δόμησης**» και «**αποδόμησης**» της αρετής ενισχύοντας τη θέση του για τον επίκτητο χαρακτήρα της. Τα ρήματα «**γίνεται – φθείρεται**» μας παραπέμπουν στο θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος της φιλοσοφικής σκέψης «**γένεσις – φθορά**». Για τον Αριστοτέλη, αυτή ήταν μια φυσική διαδικασία μονόδρομη: **γένεση -> αύξηση -> τελείωση -> παρακμή -> φθορά** (αποδίδεται έργο στον Αριστοτέλη με τίτλο Περί Γενέσεως και Φθοράς). Αυτή, λοιπόν, η διαδικασία ακολουθείται και στις ηθικές αρετές. Κάθε αρετή για τους ίδιους λόγους και χρησιμοποιώντας τα ίδια μέσα γεννιέται και με την καλή εξάσκηση κατακτιέται, ενώ με την κακή εξάσκηση χάνεται.

«**ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται**»: Στην ενότητα αυτή εμφανίζεται μια νέα έννοια, η «**ἕξις**». Η λέξη αυτή ετυμολογικά παράγεται από το θέμα του μέλλοντα του ρήματος «**ἔχω**» και συγκεκριμένα από το **σεχ- < ηεχ- < ἐχ +** την παραγωγική κατάληξη **-σις**, η οποία δηλώνει ενέργεια. Αρχική σημασία της λέξης είναι το να κατέχει κανείς συνέχεια κάτι που έχει αποκτήσει. Για τον Αριστοτέλη η λέξη απέκτησε ηθικό περιεχόμενο: είναι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, που αποκτιούνται με την επίμονη άσκηση και την επανάληψη συγκεκριμένων ενεργειών. Οι «**ἕξεις**» είναι ένα από τα «**γινόμενα ἐν τῇ ψυχῇ**». Τα άλλα δύο είναι τα πάθη και οι δυνάμεις. Πάθη (π.χ. επιθυμία, οργή, φόβος, χαρά, φιλία, μίσος) είναι όσα έχουν ως αποτέλεσμα την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια. Οι δυνάμεις είναι οι δυνατότητες συμμετοχής στα πάθη, οι οποίες δεν αρκούν από μόνες τους για να χαρακτηριστεί κανείς καλός ή κακός, αλλά πρέπει να γίνουν μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του. Τα μόνιμα αυτά στοιχεία αποκτιούνται με την επανάληψη μιας πράξης, που συνιστά την «**ἕξιν**». Ακριβώς ότι η «**ἕξις**» απορρέει από εθισμό και δεν είναι κάτι έμφυτο φαίνεται και από τη χρήση του ρήματος «**γίνονται**», το οποίο δείχνει ότι η «**ἕξις**» προκύπτει μέσα από μία διαδικασία, από ένα βαθμιαίο τρόπο διαμόρφωσής της και κατάκτησής της από τον άνθρωπο. Σήμερα η λέξη έχει αποκτήσει ψυχολογικό περιεχόμενο και είναι η συνήθεια ως αποτέλεσμα επανάληψης, μάθησης ή συνεχούς επίδρασης του ίδιου παράγοντα.

B2. α) Η συλλογιστική πορεία που ακολουθεί ο φιλόσοφος στο συγκεκριμένο απόσπασμα είναι **αναλογική**. Ο ρόλος των τριών λέξεων «**Οὕτω δὴ καὶ**» είναι εισαγωγικός στο νέο επιχείρημα του Αριστοτέλη. Συγκεκριμένα, το τροπικό επίρρημα «**οὕτω**», είναι ομοιωματικό προς τα προηγούμενα και δηλώνει **αναλογική θεώρηση** του θέματος που ακολουθεί. Ο φιλόσοφος, συνεπώς, χρησιμοποιεί σ' αυτή την ενότητα **αναλογικό συλλογισμό**: όπως για

την εκμάθηση των τεχνών είναι απαραίτητος ο εθισμός σε κατάλληλες ενέργειες, έτσι και για την κατάκτηση των ηθικών αρετών έχει σημασία η επανάληψη ίδιων πράξεων («όμοιων ενεργειῶν»).

β) Ο Αριστοτέλης τεκμηριώνει την άποψή του με παραδείγματα:

Ο Αριστοτέλης προβαίνει στην παρουσίαση **τριών παραδειγμάτων** για να δείξει ότι, όπως και στις τέχνες, έτσι και στις αρετές η απόκτησή τους γίνεται με τον **εθισμό** και η ποιότητά τους εξαρτάται από την **ποιότητα του εθισμού** που προηγήθηκε.

Ειδικότερα, το **πρώτο παράδειγμα** «**πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἷ μὲν δίκαιοι οἷ δὲ ἄδικοι**» αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να συναλλάσσονται, αυτός καθορίζει και την ποιότητα του χαρακτήρα τους ως προς αυτό. Αν μαθαίνουν να είναι δίκαιοι στις συναλλαγές τους, γίνονται δίκαιοι, αν όχι, άδικοι. Η διαμόρφωση του ήθους γίνεται υπόθεση του ίδιου του ανθρώπου, ο οποίος και έχει την ευθύνη των πράξεων του.

Με το **δεύτερο παράδειγμα** «**πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἷ μὲν ἀνδρείοι οἷ δὲ δειλοί**» ο Αριστοτέλης δείχνει ότι ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν τις δύσκολες και αντίξοες καταστάσεις στη ζωή τους, διαμορφώνει τη στάση και τη συμπεριφορά τους. Έτσι αν μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν ψύχραιμα και με σθένος τις δυσκολίες χωρίς να αγνοούν τους κινδύνους, γίνονται ανδρείοι, αν όχι, δειλοί.

Τέλος, το **τρίτο παράδειγμα** παραπέμπει στις επιθυμίες και στα ανθρώπινα πάθη. «**Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἷ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἷ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἷ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι, οἷ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως.**» Με αυτό ο Αριστοτέλης εξηγεί ότι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι τον ίδιο τον εαυτό τους και μάλιστα τις επιθυμίες και τις ορμές τους, καθορίζει τον χαρακτήρα τους. Αν μαθαίνουν να τιθασεύουν και να εκλογικεύουν τις επιθυμίες και τις ορμές τους, γίνονται συνετοί και πράοι, αν όχι, ασύδοτοι και οξύθυμοι.

Συνεπώς, ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι διαχειρίζονται τα τρία αυτά πεδία εκδήλωσης της συμπεριφοράς τους είναι καθοριστικός για την ηθική ποιότητά τους.

B.3.

(σ.128) Ένας τέτοιος λόγιος ... ψυχροσύνηση του Πλάτωνα.

B4.

γηνετής: γινόμενον (και όλοι οι τύποι του γίγνομαι στο κείμενο)

έσθλός: έστιν (και όλοι οι τύποι του είμί στο κείμενο)

μισαλλοδοξία: συναλλάγμασι

δέος: δειλοί/δεινοίς

στρεβλός: άναστρέφεισθαι

Γ1. Μου φαίνεσαι, είπα εγώ, ότι αναφέρεις ικανοποιητική απόδειξη, ότι δηλαδή αυτή δεν είναι η τέχνη των ρητόρων, την οποία αν την αποκτήσει κάποιος, θα μπορούσε να γίνει ευτυχισμένος. Κι όμως εγώ νόμιζα πως κάπου εδώ θα εμφανισθεί η επιστήμη, την οποία αναζητούμε από παλιά (τόση ώρα). Γιατί και οι ίδιοι οι άνδρες, οι ρήτορες, όταν συναναστρέφομαι μαζί τους, μου φαίνονται, Κλεινία, ότι είναι πάρα πολύ σοφοί και η τέχνη τους σχεδόν θειική και υψηλή. Και πράγματι δεν είναι παράξενο· γιατί αποτελεί ένα μέρος της τέχνης των μάγων και είναι λίγο κατώτερη από εκείνη. Γιατί η πρώτη (η τέχνη των μάγων) γητεύει τις οχιές, τις δηλητηριώδεις αράχνες (τα σφαλάγκια) και τους σκορπιούς και τα άλλα θηρία και τις ασθένειες, ενώ η δεύτερη (η τέχνη των ρητόρων) τυχαίνει να γητεύει και να καταπραΰνει τους δικαστές και όσους συμμετέχουν στις συνελεύσεις του δήμου και στα υπόλοιπα πλήθη.

Γ.2.

φάτε

έκτώ

τινών

(ώ) ευδαιμον

ώήθη

πεφάνθω

παλαίτερον

(ῶ) κήλησι

τύχοιεν

έσομέναις

Γ.3.α

μοι: δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο «δοκεῖς»

εὐδαίμων: κατηγορούμενο στο «τις» από το συνδετικό ρήμα «ἂν εἴη»

ἦν: αντικείμενο στο ρ. «ζητοῦμεν»

έκείνης: γενική συγκριτική από το «ὑποδεεστέρα»

οὔσα: κατηγορηματική μετοχή από το ρ. «τυγχάνει»

Γ.3.β.

κτησάμενος: επιρρηματική υποθετική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο "τίς" (στην πρόταση υπάρχει δυνητική ευκτική (ἂν εἴη), συνεπώς μπορεί να αναλυθεί σε υποθετικό λόγο που να δηλώνει την απλή σκέψη)

εἰ κτήσαιτο - ἂν εἴη

Η μετοχή αναλύθηκε σε επιρρηματική υποθετική πρόταση. Εισάγεται με τον σύνδεσμο εἰ και εκφέρεται με ευκτική αορίστου (κτήσαιτο), μια και η μετοχή «κτησάμενος» είναι μετοχή αορίστου, για να σχηματιστεί η υπόθεση στον παραπάνω υποθετικό λόγο, που δηλώνει την **απλή σκέψη**, μια και η απόδοση είναι σε δυνητική ευκτική (ἂν εἴη).